

DE ZANDLOPER

Van het bestuur

Deze Zandloper staat grotendeels in het teken van 1940-45. Jan Kijlstra heeft niet alleen een belangwekkend verhaal geschreven over de drie op de eerste oorlogsdag gesneuvelde huzaren bij herberg Zuid Ginkel, maar heeft ook, met steun van de VOE, bewerkstelligd dat de gedenksteen weer zichtbaar wordt op een aparte sokkel naast de Zuid Ginkel. Realisatie die mogelijk werd door medewerking van restaurant Juffrouw Tok, de familie Van Limburg Stirum, de gemeente Ede en Idee in Uitvoering. Op 10 mei wordt de gerestaureerde muurplaat met enig ceremonieel onthuld.

In dit nummer verder een korte beschrijving van het boek *Metamorfosen*. Een kloek boek in drie delen waarbij het middelste deel een goed beeld geeft over de jaren 1942-46 in de gemeente Ede. Het is de levensgeschiedenis van Marcel Hertz die met zijn joodse ouders vanuit Rotterdam in Bennekom onderduikt. Later neemt hij samen met zijn broer en joodse verloofde actief deel aan het verzet in de gemeente. Het boek geeft een breder tijdsbeeld en is daarmee meer dan een kroniek.

Metamorfosen werd in zeer beperkte oplage gedrukt en vooral bestemd voor de ruimere familiekring. Vanwege het belang voor de geschiedenis van Ede heeft de familie het boek aan de Vereniging geschonken en toestemming gegeven om het als E-boek uit te geven. Via www.oudede.nl is het boek als trilogie te downloaden.

Op de Algemene Ledenvergadering van 13 april is Wim Bruijnes benoemd tot bestuurslid; hij volgt Henk Borkhuis op als penningmeester van de Vereniging. Henk werd in 2011 penningmeester en heeft de Vereniging op zijn eigen rustige wijze financieel gezond gehouden. Henk blijft gelukkig verbonden met de

Inhoud	
Van het bestuur	2
De huzaren van Zuid-Ginkel	3
Metamorfosen	16
Pak maar een doos	19
Eerwaarde Heren in Ede 2	23
Een melkwinkeltje in Geldersch Veenendaal	29
Colofon	32

Vereniging, doordat hij nu penningmeester wordt van de ‘Steunstichting VOE en Stichting HME’. Ondergetekende werd voor een nieuwe periode van drie jaar herkozen als voorzitter.

De banden met het bestuur van het HME worden gaandeweg sterker. Besloten is vanaf mei onze bestuursvergaderingen te combineren. Beide besturen houden ieder hun eigen verantwoordelijkheid, maar door gezamenlijk te vergaderen voorkomen we dat we elkaar moeten bijpraten en komen we, waar dat nodig is, eenvoudig tot gemeenschappelijke besluiten.

De komende tijd zullen we bezien of dit gaat leiden tot een personele unie waarbij zowel Vereniging als Stichting zelfstandig blijven, maar waarbij de bestuursleden uit de dezelfde personen bestaan.

Marten Idema heeft de Vereniging een fraaie houtskooltekening van de Concordiamolen geschonken. De tekening is in 1953 gemaakt door de heer Prakken vanuit de artspraktijk van dokter Idema aan de Molenstraat 44. De tekening is te zien in het nieuw ingerichte deel van het HME op de begane grond van Cultura.

Simon van de Pol, voorzitter

Excursie naar Beeld en Geluid

De jaarlijkse excursie van de Vereniging Oud Ede wordt gehouden op donderdag 1 september. We gaan naar het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum. Zie: <http://www.beeldengeluid.nl/>

Het programma loopt van 13:30 uur tot ongeveer 17:00; vertrek uit Ede dus rond 12:30 uur.

De Vereniging Oud Ede betaalt een deel van de kosten, maar we moeten (in de bus) ook een eigen bijdrage vragen en wel als volgt:

- voor leden/partners met een MJK bij zich: € 10,- per persoon;
- voor leden/partners zonder : € 20,- per persoon.

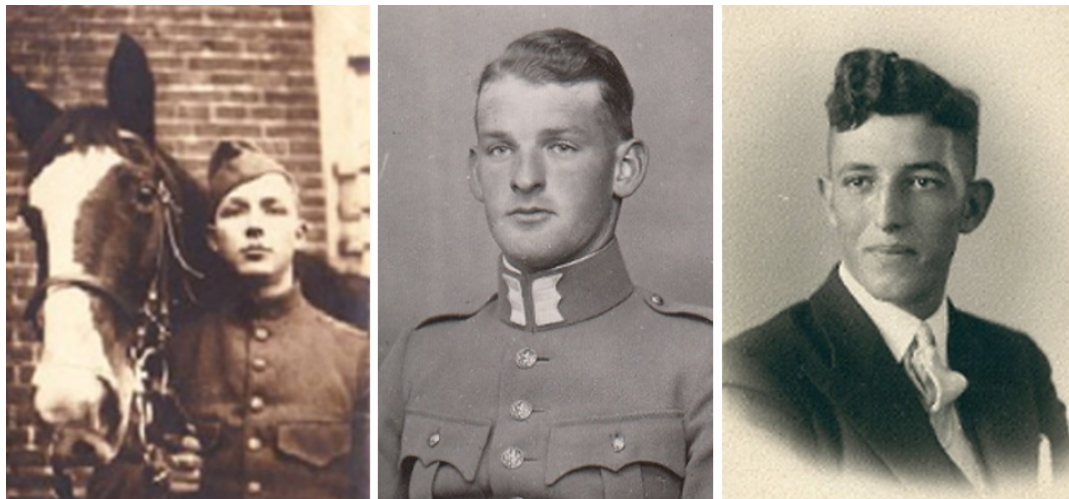
Partners zijn van harte welkom.

Aanmelden voor de excursie is noodzakelijk. Dat kan met e-mail via de website www.oudede.nl of met een briefje naar: VOE, Postbus 8293, 6710 AG Ede.

In de bus is plaats voor 55 personen en bij overintekening geldt de volgorde van aanmelding. Opgeven uiterlijk 17 augustus.

De Huzaren van Zuid-Ginkel

Jan Kijlstra, Stichting Erfgoed Ede

Bovenstaande foto's tonen v.r.n.l. de huzaren korporaal P.Ch. Bonkerk, kornet C.E. graaf van Limburg Stirum en huzaar J.G. Dijkers. Zij zijn op 10 mei 1940 gesneuveld bij de herberg Zuid-Ginkel (nu: Juffrouw Tok), ten oosten van Ede aan de huidige N224. Zij waren de eerste slachtoffers in de Tweede Wereldoorlog op het grondgebied van de gemeente Ede.

In de voorgevel van het pand bevindt zich een gedenksteen voor deze militairen van het 3e en 4e Regiment Huzaren.

Foto: J. Kijlstra

Dit is het verhaal achter die gedenksteen.

Op 10 mei 1940, toen de Duitsers ons land binnenvielen, werd de Veluwe verdedigd door het 4e Regiment Huzaren. Hun 'oorlogsopdracht' luidde: *'Het vertragen van, en het verstrekken van inlichtingen over, de vijand in het vak van Iie Legerkorps (II L.K.) vanaf het Apeldoorn-Dieren's kanaal tot de voorposten van de Grebbelinie; daarna legerkorpsreserve. 4 R.H. zal geen ernstige gevechten met een overmachtige vijand aangaan, doch voeling houdende met de vijand vertraging veroorzaken door het uitvoeren van voorbereide vernielingen, teneinde zo veel mogelijk intact als legerkorpsreserve binnen de stelling te komen.'*

Het regiment was gelegerd in Ede. Het bestond uit de Eskadrons 1 en 2 bereden (ruiters) en de Eskadrons 3 t/m 6 wielrijders. Verder had het regiment als gemotoriseerde onderdelen een mitrailleur-eskadron, een eskadron modern 4.7 cm pantserafweergeschut (pag), een sectie mortieren van 8 cm en de sectie (verouderde) pantserwagens (Korps Rijdende Artillerie). Hier werd het 2e Eskadron van het 3e Regiment Huzaren aan toegevoegd, alsmede het 3e en 4e peloton van het 2e Eskadron pantserwagens.

Oefening met pantserafweergeschut (PAG) februari 1940

Panterwagen Landsverk-M38 met huzaren

De huzaren Bonkerk en Dijkers behoorden tot het 2e Eskadron van het 3e Regiment Huzaren, hun commandant kornet Van Limburg Stirum tot de Commandogroep van het 4e Regiment Huzaren.

De bronnen

Het boek *Ede in Wapenrok* van E. van de Weerd geldt als het standaardwerk over de militaire geschiedenis van Ede. Hierin lezen we over het treffen bij de herberg: *'Om twaalf uur kreeg het eskadron opdracht om naar De Langenberg terug te keren en posities in te nemen bij kilometerpaal 9. Onder achterlating van een gemotoriseerde officierspatrouille werd de verplaatsing over een afstand van 10 kilometer uitgevoerd. Omstreeks 1500 uur meldde de ordonnans van deze patrouille dat deze zich onder druk van de vijand had teruggetrokken op een*

positie bij café “Zuid Ginkel”. Na 1800 uur kwam dezelfde ordonnans, nu als “boer” vermomd, met het bericht dat de patrouille was overvallen en dat de drie huzaren door middel van schoten in het hoofd waren gedood.’

Op de website www.grebbeberg.nl is een verslag te vinden van ritmeester Van der Voort van Zijp, Commandant van het 2e Eskadron van het 3e Regiment Huzaren. Dit eskadron was onder commando gesteld van de Commandant van het 4e Regiment Huzaren. Op 10 mei 1940 bevond de commandopost van het regiment zich in café De Langenberg, aan de oostrand van Ede, vlakbij de de 'kunstweg Ede-Arnhem'.

Dit verslag, het *Gevechtsbericht van het gevecht op den 10 Mei 1940*, beschrijft de activiteiten van het 2e Eskadron op de eerste oorlogsdag. Het eerste bevel hield in dat er opstellingen ingenomen moesten worden ten oosten van Ede, ter hoogte van kilometerpaal 19.6 op de kunstweg (verharde weg) Ede-Arnhem, de huidige N224.

Op 10 mei om 11:40 kwam het tweede bevel. Het eskadron diende langzamerhand terug te vallen naar Ede, omdat het meest zuidelijke eskadron, het 5e, dat onder commando stond Kapitein Nijhoff, onder druk van de vijand terug moest.

Dat het 5e eskadron moest wijken, was niet zo vreemd: het zwaartepunt van de opmars van de Duitsers liep langs de zuidrand van de Veluwe, en was gericht op de zwakste plek van de Grebbelinie, de Grebbeberg bij Rhenen. De Duitse voorhoede werd gevormd door de *SS-Standarte 'Der Führer'*, een sterke, goed bewapende en volledig gemotoriseerde eenheid.

Terwijl het 2e Eskadron van Ritmeester van der Voort van Zijp zich gereed maakte om terug te vallen richting Ede, kwam, om 11:50 (tien minuten na het vorige) het derde bevel. Dit luidde: *'Indien geen druk van de vijand kunt gij de stelling handhaven.'*

Omdat het bij het eskadron aanwezige Stuk 4.7 (pantserafweergeschut) reeds uit de stelling vertrokken was, heeft de Ritmeester rond 12:30 bericht gezonden aan de Commandant van het 4e Regiment dat het eskadron toch terugging naar De Langenberg, onder achterlating van een patrouille op de kunstweg, bij kilometerpaal 19.

Aansluitend kwam het vierde bevel. Het eskadron diende een stelling in te nemen bij kilometerpaal 7.4, even ten westen van Ede, op de kunstweg De Klomp-Ede.

Met een vijfde bevel werd de terugtocht naar Leersum bevolen. En met het zesde bevel: *'Leger uw eskadron in het boschterrein'*, kwam er een eind aan de eerste oorlogsdag van het 2e Eskadron van het 3e Regiment Huzaren.

Over de patrouille die bij kilometerpaal 19 was achtergelaten, valt in het gevechtsbericht te lezen: *'Te pl.m. 18:30 bericht van patrouille op kunstweg Ede-Arnhem; patrouille beschoten bij Ginkel en buiten gevecht gesteld.'*

De site www.grebbeberg.nl bevat ook een *Samenvatting van het optreden van het 4e Regiment Huzaren* van de hand van de reserve-luitenant-kolonel b.d. Rens. Daarin staat:

'Het onder bevel gestelde 2-3 R.H., gecommandeerd door ritmeester A.D.C. van der Voort van Zijp, bracht op de ochtend van 10 mei versperringen aan op de weg van Arnhem naar Ede en viel daarna omstreeks 12.30 uur terug op de bevolen opstelling tussen Ede en De Klomp. Een gemotoriseerde patrouille, bestaande uit kornet C.E. graaf van Limburg Stirum van 4 R.H., die bij het eskadron was gedetacheerd, korporaal P.Ch. Bonkerk en huzaar J.G. Dijkers bleef achter nabij restaurant De Ginkel. De patrouille raakte in de namiddag in gevecht met de voorhoede van de Duitse 207e Infanterie Divisie en de drie deelnemers sneuvelden daarbij. Kornet Van Limburg Stirum is postuum onderscheiden met het Bronzen Kruis.'

Een derde bron op genoemde site is een uittreksel uit het dagboek van de Ritmeester Van der Voort van Zijp. Hij schrijft:

'Aangezien de voorgenomen vernielingen met landmijnen in het vak SCHWEIZERHÖHE tot voorbij den spoorlijn bij paal 86, alsmede die door den zaagploeg der Genie bij de objecten 41 en 43 niet waren uitgevoerd, en alle afweer tegen pantserwagens ontbrak, was standhouden over een frontbreedte van pl.m. 3 kilometer een onuitvoerbaar opdracht en mede in verband met den opdracht eerder ontvangen, liet ik onder achterlating van een patrouille het Eskadron teruggaan met opdracht aan te sluiten bij 4 R.H. bij LANGENBERG; dit was te 12.30 uur.

Te pl.m. 15.00 uur werd een achterhoedestelling ingenomen nabij kilometerpaal 7,4 op den kunstweg EDE / DE KLOMP.

Van de patrouille welke onder leiding van kornet VAN LIMBURG STIRUM stond werd bericht ontvangen, dat zij onder druk van den vijand teruggegaan waren naar kilometerpaal 12 kunstweg EDE / ARNHEM.

Helaas is dit het laatste bericht van deze patrouille geweest.

Te pl.m. 18.30 uur bracht een der manschappen, als boer vermomd de treurige tijding, dat de patrouille overvallen en beschoten was. Korporaal BONKERK en dienstplichtige DIJKERS zouden gesneuveld zijn, omtrent den kornet vreesde hij hetzelfde, doch had hij hem niet zien liggen. Tevens gingen hierbij een lichte mitrailleur, alsmede 2 motorrijwielen verloren.'

Lichte mitrailleur Lewis M20

De patrouille waarover zowel luitenant-kolonel Rens als ritmeester Van der Voort van Zijp schrijven bestond, naast de genoemden, ook uit de aan de patrouille als motorordonnans toegevoegde dienstplichtig huzaar

Kuperus en beschikte over een tweetal motorfietsen, en een lichte mitrailleur Lewis M20.

Alle tot nu toe geciteerde bronnen stemmen grotendeels met elkaar overeen, al zijn er ook verschillen te constateren. Verschillen die soms groot zijn. Met name opvallend is dat Van de Weerd schrijft dat de drie gesneuvelde huzaren door schoten in het hoofd gedood zijn.

Er is nóg een bron beschikbaar. Dat is het boek *De Nederlandse Cavalerie in de Meidagen van 1940*, geschreven door luitenant-kolonel b.d. Brongers. Hierin lezen we over het 2e Eskadron:

'...Om 11.40 werd er een terugtrekkingsbevel ontvangen, daar men na het gevecht te Oosterbeek te ver naar voren geïsoleerd kwam te liggen. Een aantal huzaren was al op de terugweg toen de regimentscommandant liet weten dat men kon blijven zitten indien er geen druk van de vijand was. Het ingedeelde stuk pantserafweergeschut kon echter niet meer worden achterhaald. Na nog enige tijd te zijn gebleven besloot de eskadronscommandant om 12.30 terug te trekken. Hij overwoog dat standhouden over de bevolen frontbreedte onmogelijk was geworden nu alle afweer tegen pantserwagens ontbrak. Bovendien waren door het niet verschijnen van het hiervoor aangewezen geniepersoneel een aantal versperringen niet gesteld. Om bij het terugtrekken niet te worden verrast liet hij een patrouille achter onder leiding van kornet C.E. graaf van Limburg Stirum. Ongelukigerwijze kwamen deze mensen al spoedig tegenover een sterke, met pantserwagens versterkte vijand te staan. De kornet zond nog bericht dat hij onder Duitse druk was teruggeweken, maar in een daarop volgende overval werd de patrouille uit elkaar geslagen. Toen de bediening van de lichte mitrailleur daarbij buiten gevecht werd gesteld ging de kornet zelf achter het wapen liggen. Kort daarop ontving hij een dodelijk schot. Behalve hij sneuvelde nog een korporaal en een huzaar. Het eskadron zelf is echter ontkomen. Eén van de mannen uit de patrouille heeft later – als boer vermomd – zijn onderdeel weer bereikt en het onfortuinlijke einde van de groep kunnen melden.'

Het verhaal van Brongers is sterk afwijkend van de andere verhalen. Opvallend is dat Brongers schrijft dat de achtergelaten patrouille al spoedig tegenover een sterke, met pantserwagens versterkte vijand kwam te staan. Dit wordt door geen enkele bron bevestigd.

Het verhaal van mevrouw Kramer

In het kader van een onderzoek naar een werkkamp dat nabij de herberg Zuid-Ginkel heeft gestaan, kreeg ik contact met mevrouw Kramer-van Beek. De familie Kramer exploiteerde Zuid-Ginkel, ook al in 1940. En zij vertelde mij een boeiend verhaal, waarin ook de huzaren van de gevelsteen voorkwamen. Haar verhaal

bevatte een aantal tot nu toe onbekende feiten. De heer Kramer Sr. had, zo vertelde mevrouw Kramer mij, Zuid-Ginkel ooit gekocht van baron Van Wassenaer (Hoekelem). De oorspronkelijke functie als boerderij was vrijwel verdwenen, al was het achterhuis nog wel intact, met deel en daarboven gelegen hooizolder, en links en rechts van de deel de stallen met daarboven de hilt. Zo'n hilt lag, door de kapconstructie, lager dan de hooizolder, en was van een gesloten vloer voorzien. Zo kon hooi van de hooizolder op de hilt gegooid worden, en van daar in de voergoot vóór de koeien, tussen stal en deel.

Zuid-Ginkel was voor Kramer Sr. vooral van belang om de horeca-functie. Want het was een druk bezochte herberg annex pension, waar hij toekomst in zag. Hij begon dan ook meteen met een verbouwing van het voorhuis. Helemaal afscheid van het boerenbedrijf werd nog niet genomen, er werden wat koeien aangehouden, en in de aan de overweg van de N224 gelegen schaapskooi huisde een kudde schapen. Ook werden er wat varkens en kippen gehouden.

Voor de herberg annex pension had Kramer Sr. personeel in dienst. De familie Van Beek woonde in Otterlo, en een dochter uit dat gezin was in dienst bij Kramer Sr. Zij had het daar goed naar haar zin. Haar jongere zuster had na de lagere school graag doorgeleerd, maar daar was geen kans op (een veel gehoorde verzuchting). Maar zij kon wel, in 1941, haar zuster opvolgen op Zuid-Ginkel.

Nou had Kramer Sr. ook twee zonen. En zoals wel vaker, Amor schoot raak. De moeder van toen nog het meisje Van Beek vond (naar de toen heersende mores) dat zij haar dienstbetrekking daarom diende op te zeggen. Echter, de echtgenote van Kramer Sr., die gezien had wat voor vlees er in de kuip zat, vond dat er maar getrouwd moest worden.

Vrouwenogen kijken scherp, en zij zag kennelijk dat er sprake was van een goed koppel, persoonlijk maar ook zakelijk. Want Kramer Jr. zou Zuid-Ginkel moeten

overnemen en daar hoorde een geschikte vrouw bij. Iemand die zich thuis voelde in de horeca. Het verliefde stel bleef onder één dak wonen, en in 1947 is het meisje Van Beek getrouwd, en ging mevrouw Kramer-van Beek heten.

De verleiding is groot om meer over haar belevenissen op Zuid-

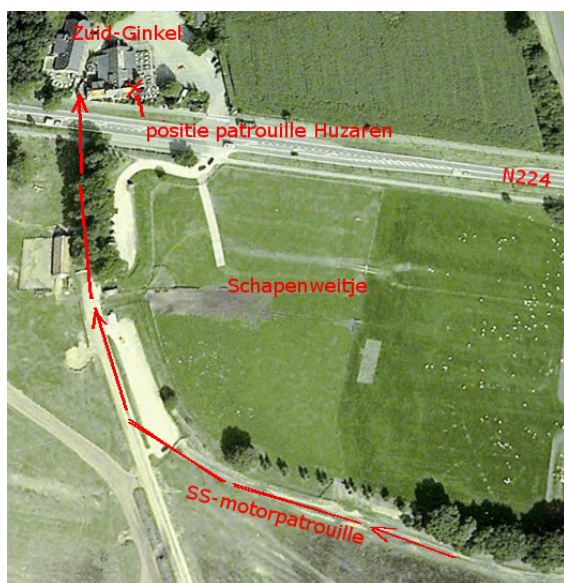
Ginkel te vertellen, en dat zal ook zeker nog wel eens gebeuren, maar dan in een ander verhaal. Nu keren we terug naar de gevelsteen, en de daaraan verbonden gebeurtenissen.

Toen Evert van de Weerd zijn boek schreef, moest hij zijn gegevens uit archieven opdiepen. Dat was in die dagen een vaak moeizame zaak, en zulk onderzoek was in elk geval zeer tijdrovend. Een voordeel was dat er sprake was van militaire activiteiten, en de militaire archieven zijn zeer uitgebreid. Oorlogvoeren is ook veel schrijfwerk, en dat is in archieven terug te vinden. Tegenwoordig is, dank zij het Internet, veel archiefmateriaal eenvoudig toegankelijk.

Van de Weerd beschreef de gebeurtenissen accuraat. Maar wat er precies is gebeurd, was tot nu toe onbekend. Hoe kon het dat drie leden van de patrouille omkwamen, terwijl de ordonnans kans had gezien zich als boer te verkleden en naar Ede te ontkomen? En is het niet vreemd dat de drie dode huzaren alle drie door het hoofd zijn geschoten? Dat wijst op het gebruik van een pistool, van dichtbij afgevuurd.

Mevrouw Kramer kwam pas in 1941 op Zuid-Ginkel werken. Maar was daar, via haar zuster, al eerder regelmatig. En zij had de gebeurtenissen van 10 mei 1940, die een diepe indruk op haar hadden gemaakt, nog helder voor de geest. Zij vertelde mij:

'Mijn (toen nog aanstaande) schoonvader was op de fiets naar het dorp (Ede) gegaan. Op het politiebureau had hij gevraagd of de Duitsers al over de grens waren. Daar was, volgens zeggen, geen sprake van. Echter, op de terugweg mocht hij, bij de Langenberg, van de Nederlandse militairen niet meer verder. Hij is toen over Kreele en Hindekamp naar huis gegaan.'

'De Langenberg' was de commandopost van het 4e Regiment Huzaren, aan de oostrand van Ede, en lag praktisch aan de huidige N224. En de route via Kreele en Hindekamp liep via de Kreelscheweg, een heel oude weg door het Edese Bos en over de hei. Een relatief korte omweg, min of meer parallel aan de N224.

De vier huzaren zaten op de bovenverdieping van Zuid-Ginkel op de uitkijk. Zij bewaakten de N224. Plotseling kwam een gemotoriseerde Duitse patrouille door het bos linksachter de schapenwei ten oosten

van de schaapskooi. Deze uit meerdere ‘Kradschützen’ bestaande groep reed achterlangs de schapenweide naar de Wijdeveldseweg, om zo herberg Zuid-Ginkel te benaderen.

In Zuid-Ginkel waren meerdere trappen aanwezig. De bevelvoerende kornet ging via de trap naar de hal door de voordeur naar buiten, en is daar door het hoofd geschoten. Twee overige leden van de patrouille zijn via een andere trap in het voorhuis aan de zijkant van het pand naar buiten gegaan, en werden ook door het hoofd geschoten. De ordonnans was de trap naar de deel afgegaan, en werd opgevangen door Kramer Jr, die hem op de hilt, onder een beetje hooi, wist te verstoppen. De Duitsers hebben het pand doorzocht, maar de ordonnans niet gevonden.

De Nederlandse artillerie legde op dat moment vanaf de Grebbeberg vuur op de Ginkel, waarop de Duitsers zich met gezwinde spoed over de N224 terugtrokken. Even later kwam Kramer Sr. thuis, en hij heeft de door de Duitsers niet onder het hooi gevonden ordonnans een overall en een fiets gegeven. En zo kon deze, als boer vermomd, verslag op De Langeberg gaan uitbrengen.

Tot zover het verhaal van mevrouw Kramer.

De Duitse patrouille was een verkenningseenheid, om precies te zijn (met dank aan Evert van de Weerd), de 15. (Kraderkundigungszug) Motor-Kompanie van het SS.regiment Der Führer.

Het artillerievuur waarover mevrouw Kramer spreekt, vinden wij eveneens terug op de site www.grebbeberg.nl:

[Grebbeberg](#) » [Nederlandse militaire rapporten](#) » [Stafkwartier IIe Legerkorps](#) » Stafkwartier Doorn (St-II L.K.)

Overzicht van de vuren der Legerkorpsartillerie 10-13 mei 1940

Overzicht van de vuren der Legerkorpsartillerie (L.K.A.) van 10 t/m 13 Mei 1940.

Artilleriecommando IIe Legerkorps.
Nr. 616 A.

Aan: Commandant IIe Legerkorps.

Datum	Tijdstippen	Afgegeven door:	Doelen, c.q. voorbereide vuren.	Toelichtingen, c.q. op wiens last afgegeven.
10 Mei	17.00 uur	1 Batterij van I-12 R.A.	Westrand Renkum	Aangevraagd door Commandant 4 R.H. Last L.K.A.C.
	17.30 uur	1 Batterij van I-12 R.A.	Kunsweg Arnhem / Ede nabij Kilometerpaal 13	Was voorbereid als storend vuur nr. 60. Last L.K.A.C.
	pl.m. 23.00 uur	Vooruitgeschoven Afdeeling van 7 Veld.	Stormvuur 212	Bleek vergissing in seinpatronen bij 10 R.I.

(Kilometerpaal 13 is voorbij herberg Zuid-Ginkel, het vuur lag op de bosrand langs de Ginkelse Hei.)

Ten gevolge van de artilleriebeschieting trok de SS-patrouille zich met gezwinde spoed, via de N224, terug. Daarbij zijn de motoren en de lichte mitrailleur van de huzaren meegenomen. Die worden als verloren gegaan gemeld.

De ordonnans die als boer verkleed wist te ontkomen is, zo vertelde mevrouw Kramer, later nog wel terug geweest op Zuid-Ginkel. Zijn naam was haar ontschoten.

In het archief van de familie Van Limburg Stirum is de naam van de ordonnans teruggevonden. Hij heette Kuperus.

Kornet graaf Van Limburg Stirum is begraven in een familiegraf op de Oude Begraafplaats in Zutphen. Korporaal Bonkerk en huzaar Dijkers liggen op de Algemene Begraafplaats in Ede, in graven die onder beheer zijn van de Oorlogsgravenstichting.

Opmerkelijk is dat beide stenen spreken van 2-2 R.H., het 2e Eskadron van het 2e Regiment Huzaren. Zij maakten echter deel uit van 2-3 R.H., het 2e Eskadron van het 3e Regiment.

Uit een brief van de familie Bonkerk aan de moeder van de kornet (die zich in het familiearchief bevindt) blijkt dat de begrafenis van Bonkerk betaald is door de familie Van Limburg Stirum.

Ook de gedenksteen van Zuid-Ginkel is in opdracht van de moeder van de kornet geplaatst. Niet bekend is wanneer dit het geval is geweest, doch vermoedelijk was dit eerst na de oorlog.

Bronzen Kruis

Aan kornet graaf Van Limburg Stirum is postuum het Bronzen Kruis toegekend,

een hoge militaire onderscheiding.

De eerder geciteerde tekst uit het boek *De Nederlandse Cavalerie in de Meidagen van 1940* roept vraagtekens op omtrent het sneuvelen van zowel de kornet als van zijn beide ondergeschikten.

Het boek zegt: *'Toen de bediening van de lichte mitrailleur daarbij buiten gevecht werd gesteld ging de kornet zelf achter het wapen liggen. Kort daarop ontving hij een dodelijk schot.'*

Het verhaal van mevrouw Kramer luidt geheel anders. En dat is, anders dan bij Brongers, een verhaal uit de eerste hand.

Maar ook uit de diverse verslagen zoals deze te vinden zijn op de website www.grebbelinie, alsmede het verhaal van

Evert van de Weerd in *Ede in wapenrok* komt een ander beeld naar voren.

De ontbrekende schakel werd gevonden in het archief van de familie Van Limburg Stirum. Daarin bevindt zich een condoleance-schrijven van de regimentscommandant van het 4e Regiment Huzaren, jhr. De Marees van Swinderen.

Hij schrijft over de kornet: *'Eef is gevallen tijdens een opdracht om met een patrouille de terugtocht van zijn eskadron te dekken, en keerde er 's avonds slechts één man genaamd Kuperus van deze patrouille terug. U begrijpt dat ik deze man steeds weer heb verhoord om een lichtpuntje te ontdekken, want hij had Eef niet zien vallen en bestond dus de mogelijkheid dat dit niet het geval zou zijn. Eef heet dien dag moedig en zonder zorgen zijn taak aanvaard samen hebben ze nog grapjes gemaakt, geheel zoals hij was, tot hij plotseling overvallen werd. Het laatste wat Kuperus van Eef zag was dat hij achter zijn mitrailleur sprong om zijn plicht te doen.'*

Dat de patrouille plotseling werd overvallen kwam, doordat de Duitsers niet uit de richting kwamen waaruit ze verwacht werden, over de N224, maar meer zuidelijk, uit het bos en achterlangs het zogenoemde 'schapenweitje' bij de schaapskooi.

Die SS-Standarte 'Der Führer' had als opdracht nog op 10 mei de Grebbelinie vanuit Wageningen te doorbreken, maar ondervond vóór Heelsum, en later bij Renkum, veel weerstand van de daar opgestelde huzaren van het 5e Eskadron.

Daarin ligt mogelijk de verklaring voor de benadering van Zuid-Ginkel vanuit het zuiden, in plaats van over de N224, de voor de hand liggende route. Want de SS-eenheid trok op over de zuidkant van de Veluwe, langs de lijn Oosterbeek-Heelsum-Renkum. Een verkenning naar het noorden is dan niet vreemd, zeker niet gelet op de weerstand die het 5e Eskadron Huzaren bood.

Het is niet aannemelijk dat de ondergeschikten van de kornet op eigen initiatief die bovenkamer in Zuid-Ginkel hebben verlaten, dat zal de kornet hen bevolen hebben. Door zelf achter te blijven en het vuur op de SS-ers te openen kon hij hun opmars vertragen, en zo zijn mensen de kans geven te ontkomen.

Dat hij, blijkens de mededeling van de inderdaad ontkomen Kuperus, zelf de mitrailleur ging bedienen, wijst er ook op dat hij het bevel gegeven heeft hem te verlaten.

Zoals res. majoor b.d. E.J. Vinkhuizen van het Cavaleriemuseum in Amersfoort het ook omschreef: *'De keuze voor de Commandant is, afhankelijk van de opdracht en van de ontstane situatie (handelen naar bevind van zaken): terugtrekken of de vijand blijven vertragen. De Kornet heeft voor het laatste gekozen en er waren kennelijk redenen zelf te gaan vuren. Geen schutter meer voorhanden, om welke reden dan ook.'*

De huzaar Kuperus is door Jan Kramer Jr. op de hilt onder wat stro verstoppt. Daar was tijd voor nodig, tijd die gewonnen werd door de actie van de kornet om de SS af te remmen door zelf het vuur te openen.

Maar dat afremmen was maar beperkt, de SS kon onder dekking van de destijds aanwezige bomen langs de opmarsroute, en vóór het pand, toch vrij eenvoudig de herberg benaderen. De gebruikte lichte mitrailleur, een Lewis M20 had een trommelmagazijn, waarin 97 patronen pasten. Daar zal Van Limburg Stirum wel, door middel van korte vuurstoten, de aanvaller mee hebben weten te vertragen. Maar na relatief korte tijd was het magazijn leeg, en was verder vechten onmogelijk. Waarop de kornet de trap naar de hal afgelopen is, en door de voordeur naar buiten is gegaan, de vijand tegemoet.

Een overwinnaar kan krijgsgevangenen maken, maar doet dat niet altijd. Bij Zuid-Ginkel deed de SS dat in elk geval niet. De kornet werd door het hoofd geschoten. Bonkerk en Dijkers die, via een andere trap, aan de zijkant van het pand naar buiten zijn gekomen, zijn ook overlopen door de SS en ondergingen hetzelfde lot.

De conclusie moet luiden dat het verhaal van luitenant-kolonel b.d. Brongers niet geheel correct is; er was immers geen sprake van dat de bediening van een mitrailleur buiten gevecht was gesteld.

Weliswaar noemt het Koninklijk Besluit, gedateerd op 6 mei 1946, waarbij aan kornet graaf Van Limburg Stirum het Bronzen Kruis werd toegekend, als reden voor de toekenning: *'Heeft zich door moedig optreden tegenover den vijand onderscheiden als patrouille-commandant bij het dekken van den terugtocht van zijn Eskadron bij km.-paal 912 op den kunstweg Ede Arnhem op 10 mei 1940, door, toen de bediening van een lichten mitrailleur buiten gevecht was gesteld, zelf de bediening over te nemen: is daarbij gesneuveld.'*, en ongetwijfeld heeft Brongers hierop zijn tekst gebaseerd.

Een primaire bron, een verklaring van een ooggetuige, ontbreekt. En de over-

levende huzaar Kuperus heeft dit ook niet na zijn terugkeer op de commandopost gemeld.

Zijn commandant schrijft aan de moeder van kornet over de verklaring van Kuperus: *'Het laatste wat Kuperus van Eef zag was dat hij achter zijn mitrailleur sprong om zijn plicht te doen.'* Kuperus heeft de kornet niet zien sneuvelen, en hem ook niet meer teruggezien.

Maar wel juist is dat kornet graaf Van Limburg Stirum een ultieme poging heeft gedaan zijn mensen te redden. Door zelf de mitrailleur te gaan bedienen vertraagde hij de opmars van de SS-ers, en één man, Kuperus, dankte daar zijn leven aan.

Een Bronzen Kruis werd verleend wegens *'het zich onderscheiden door moedig of beleidvol gedrag tegenover de vijand'*. Daaraan heeft kornet graaf Van Limburg Stirum voldaan, en de postume toekenning was daarom, ondanks een mogelijk niet geheel juiste motivering, volledig terecht.

De gedenksteen

Mevrouw Kramer vertelde dat in de tijd dat Zuid-Ginkel in bezit was van de familie Kramer, de gedenksteen zorgvuldig werd onderhouden. Na de verkoop van het pand was dat niet langer het geval, de gevel raakte met klimop begroeid en de steen raakte uit het zicht.

In een later stadium is de klimop verwijderd, en zijn er lampen gemonteerd om de gevel te kunnen verlichten. Zoals op de foto aan het begin van dit artikel te zien is, heeft men één van deze lampen op een wel bijzonder ongelukkige wijze bovenop de gedenksteen gemonteerd. De steen zelf is aan restauratie toe.

Zuid-Ginkel, circa 1950. De gedenksteen is hier nog goed zichtbaar.

De burgemeester van Ede, de heer Van der Knaap, heeft gevoel voor historie. En, als voormalig staatssecretaris van Defensie, bijzondere belangstelling voor militaire geschiedenis. De Stichting Erfgoed Ede heeft het verhaal van de drie huzaren aan hem voorgelegd, en in het daarop volgende gesprek sprak de burgemeester uit dat hij restauratie van de gedenksteen een goede zaak zou vinden.

De steen is tegenwoordig echter door er voor staande beplanting niet goed meer zichtbaar, en de erboven geplaatste lamp is een wel zeer storend element. Zo ontstond het idee de steen niet alleen te laten restaureren, maar ook te verplaatsen naar een betere plek. Door nabij het pand een vrijstaande sokkel op te metselen, en daarin de gerestaureerde steen op te nemen wordt weer recht gedaan aan de op Zuid-Ginkel omgekomen drie huzaren.

In 2015 was er te weinig tijd beschikbaar voor nadere uitwerking van de plannen. Wel zijn 9 mei 2015 middels een kleine plechtigheid de eerste slachtoffers van WO2 op Ede's grondgebied herdacht. Het was op één dag na 75 jaar geleden dat ze zijn doodgeschoten. De herdenking vond niet op de dag zelf, 10 mei, plaats, want die dag valt op zondag, en dat ligt in Ede nog steeds gevoelig.

Bijgaande foto is gemaakt tijdens de herdenking op 9 mei 2015.

Mevrouw Kramer legt bloemen bij de steen, de burgemeester ondersteunt haar daarbij.

Helaas is mevrouw Kramer medio 2015 overleden. Haar dochter vertelde tijdens de condoleance dat het

haar moeder veel goed had gedaan, dat aan de gedenksteen, en daarmee aan de gebeurtenissen van 10 mei 1940, weer aandacht werd gegeven.

Met name dank zij de steun en inzet van burgemeester Van der Knaap kan het vorig jaar geformuleerde plan doorgang vinden. De eigenaar van het pand is akkoord met verwijdering van de steen uit de gevel en de herplaatsing in een vrijstaande sokkel. Via bemiddeling van de gemeente Ede wordt de sokkel gerealiseerd, terwijl de familie Van Limburg Stirum de kosten voor restauratie van de gedenksteen zal betalen.

De onthulling van het nieuwe monument met de gerestaureerde steen zal op 10 mei a.s. om 11:30 uur plaats vinden. Daarbij zal een erewacht van het Regiment Huzaren van Boreel aanwezig zijn, evenals de Regimentscommandant, kolonel J.A. van Dalen. Het Regiment Huzaren van Boreel draagt de traditie van zowel het 3e als het 4e Regiment Huzaren.

Het meewerken aan de onthulling door huzaren in ceremonieel tenue is geregeld door de Sectie Ceremonieel en Protocol van het Ministerie van Defensie. Daarbij is tevens onderzocht of de toegekende onderscheidingen destijds aan de nabestaanden van de omgekomen huzaren zijn uitgereikt. Deels bleek dit niet het geval.

Onder voorwaarde van tijdige beschikbaarheid zullen bij de onthulling op 10 mei a.s. aan de nabestaanden van kornet graaf Van Limburg Stirum daarom een Bronzen Kruis en een Oorlogsherinneringskruis worden uitgereikt. Aan de nabestaanden van huzaar Bonkerk zal het Oorlogsherinneringskruis worden overhandigd

---

Metamorfosen

Simon van de Pol

In 2002 verscheen in drie delen *Metamorfosen*, de autobiografie van *Marcel Hertz* (geb. 1921). In elk deel heet en leeft hij anders, vandaar de naam van het boek. Tot in het begin van de Tweede Wereldoorlog studeert hij als joodse jongen uit een middenklasse-milieu architectuur en wordt hij verliefd op Didi. Zij is joods, maar komt uit een lagere klasse en dat geeft gedoe met zijn ouders.

Gaandeweg tijdens de Duitse bezetting blijkt dat het leven voor joden in Nederland onmogelijk wordt. De familie duikt onder met hulp van het dienstmeisje Martha Nagtegaal die al jaren bij de familie werkte. Martha zoekt naar plekken en brengt de familie uiteindelijk onder dak bij haar eigen familie. Marcel komt terecht bij kwekerij Nagtegaal in Bennekom. Als onderduiker wordt Marcel nu Rienus en werkt hij als tuindersknecht. Didi duikt elders in Bennekom onder. Met hulp van het verzet in Ede verandert de familie Hertz van identiteit.

Rienus, zijn broer Jacques en Didi worden actief in het verzet. In de voor het Edese verzet rampzalige maand november 1944 wordt Didi gearresteerd en komt na marteling in de Wormshoef via Apeldoorn terecht in Westerbork als politiek gevangene. Bij de ontruiming van Westerbork weet ze te ontsnappen en ze komt op eigen gelegenheid vlak na de bevrijding terug in Lunteren. Didi en Rienus trouwen op 9 mei als eerste paar in Ede na de bevrijding. Rienus is dan weer Marcel. Zij emigreren in 1950 naar Israël. Daar verandert Marcel Hertz zijn naam in *Moshe Harel* en bouwt aan een mooie carrière als architect.

Het belang van het boek voor Ede is dat het de jaren in de gemeente beschrijft vanaf 1943 tot de eerste maanden na de bevrijding. Als ooggetuige, als Joods onderduiker en als actief verzetsman in Lunteren. Moshe schreef het boek vanaf 1998, waarbij zijn geheugen werd ondersteund door aantekeningen en onderzoek. Net voor het boek echt klaar was, overleed hij in 2001.

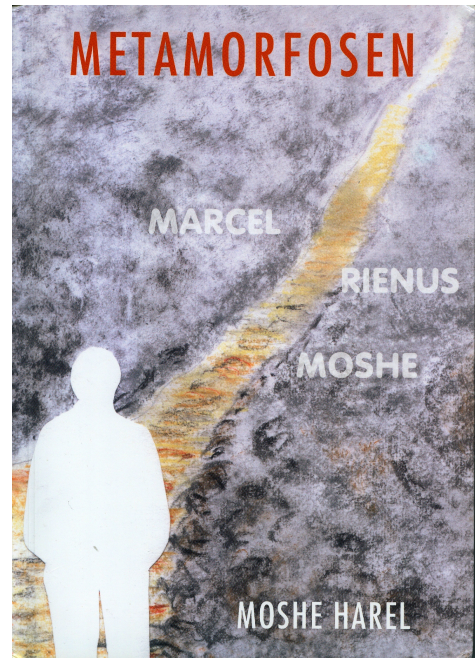
Als proeve van de schrijfstijl van het boek en omdat het zo prachtig aangeeft hoe er goed werk werd gedaan vanuit het gemeentehuis, hieronder het fragment hoe Marcel en de zijnen van identiteit wisselen:

Uit hoofdstuk 9 van Rienus:

'Jo van der Bent was ambtenaar bij de burgerlijke stand in Ede. In ieder gemeentehuis was een cartotheek met daarin de gegevens van alle inwoners. Deze cartotheek was tot in de perfectie georganiseerd en hij werd altijd volledig bijgehouden. Dit betekende dat de Duitsers met behulp van deze kaarten in staat waren de joodse ingezetenen op te roepen voor transport. Tegelijk met het stempelen van een "J" op een joods persoonsbewijs, werden ook de registratiekaarten in de kartotheek van eenzelfde "J" voorzien. Jo van der Bent, die verantwoordelijk was voor deze kaartenbakken, vond een oplossing door 's nachts met behulp van zijn secretaresse Janny Laupman, eigengemaakte kaarten in de cartotheek te schuiven. Hij had besloten dat "de moffen" (het Nederlandse scheldwoord voor Duitsers) om de tuin geleid moesten worden. De hierop gebaseerde uitgifte van valse persoonsbewijzen zou ook het onderduiken vergemakkelijken, afgezien waarvan hierdoor de kosten van het uitreiken van frauduleuze distributiekaarten aanzienlijk zouden worden verlaagd. Tot nu toe waren ook vader en Tante Bets gedwongen geweest bonkaarten te kopen op de "zwarte markt" via speciale adressen.'

'Op 27 maart 1944 vertrokken vader en moeder uit Bennekom. Jammer genoeg was de toestand onhoudbaar geworden. De atmosfeer onder de vier onderduikers was steeds moeilijker geworden. Door het voortdurende kibbelen hadden de zenuwen het begeven; iedereen was doorlopend geïrriteerd.'

'Door bemiddeling van Driekus konden vader en moeder in Ede worden opgevangen. Ze werden zelfs tot evacués gepromoveerd. Het verhaal was dat ze in mei 1940 en april 1942 in Rotterdam waren gebombardeerd, waarbij al hun bezittingen verloren waren gegaan. Nu hadden ze genoeg van de grote stad, zodat ze graag

gebruik maakten van het aanbod van de familie J. Werner aan de Van Borselelaan 13 om bij hen in te trekken. De Werners waren vrienden van Driekus en Lena, en uiteraard ingewijd in het spel. Vader en moeder werden door Jo van der Bent ingeschreven in de burgerlijke stand als evacués en op het evacuatiebureau werd gas en elektriciteit voor hen aangevraagd. Zo werden ze legale burgers en leefden ze als normale inwoners van de stad Ede.'

'Het was wel wennen, want ze waren in geen twintig maanden meer op straat geweest. Ze hadden geen idee van prijzen en wat er al dan niet te koop was. Ook wisten ze niet dat niemand meer op joden lette, want die waren er niet meer. Ze deden hun eigen boodschappen en stonden zoals iedereen uren in de rij bij groenteboer en slager. Moeder deed weer haar eigen huishouden. Met behulp van goedwillende mensen kregen mijn ouders van alles wat nodig was om weer een normaal leven te kunnen voeren - vanaf een ledikant, stoelen en een tafel, tot pannen en serviesgoed. Iedereen kwam de evacués helpen. Ik benadruk nogmaals dat behalve de familie Werner geen van de buurtbewoners hun ware identiteit kende.'

Driekus moest onderduiken en Lena was alleen achtergebleven met haar zontje Roertert, zodat Driekus voorstelde dat Didi, voorzien van een deugdelijk persoonsbewijs, bij Lena zou gaan wonen. Ik zeg met opzet "wonen", en niet "onderduiken", en dit betekende dat Didi de straat opkon, boodschappen deed en in het dorp rondfietste. Er kwam ook nog een ouder echtpaar in huis bij Lena, "echte" evacués uit Den Haag, en wel de bekende dichter Redingius en zijn vrouw. Didi heeft met dit hoogstaande echtpaar heel veel gesprekken gehad van een bijzonder karakter. Gedichten die hij ook voorlas, niet alleen van zichzelf, maar vooral van Henriëtte Roland Holst. Verder heeft hij haar geïntroduceerd in de wereld der filosofie en Didi begon met veel interesse op dit gebied te lezen.'

'Ook ik kreeg (valse) echte papieren. Dat ging zo: Ik kreeg opdracht de volgende ochtend om elf uur naar het politiebureau in Bennekom te gaan. Dan had agent Wassink dienst, die mede in het spel was. Ik vertelde hem dat mijn persoonsbewijs bij het opvullen uit mijn borstkas in de stookketel was gevallen en dus verbrand was. Hij liet niets merken en maakte een proces-verbaal op.

Op zijn vraag naar mijn naam antwoordde ik: "Rienus van Elck."

"Adres?"

"Heidelaan 2, Bennekom."

"Beroep?"

"Boomkweker."

"Geboren?"

"Dertien oktober 1916."

'Boomkweker was een voor de Duitsers oninteressant beroep. Wassink vertrok geen spier van zijn gezicht. Hij zei dat ik een oproep zou krijgen. Hij gaf mij een

hand waarna ik rustig terugwandelde naar de kwekerij. De gegevens werden naar de burgerlijke stand in Ede doorgestuurd, waar Jo van der Bent dezelfde gegevens al een paar nachten eerder in de cartotheek had aangebracht. Een andere ambtenaar op het gemeentehuis, die van niets wist, controleerde mijn aangifte met de gegevens in de burgerlijke stand. Alles was in orde, waarna ik een oproep kreeg om naar Ede te komen. Daar zat een vrouwelijke ambtenaar die een vingerafdruk maakte, twee pasfoto's vroeg (die ik in Bennekom had laten maken), mij wees waar ik moest tekenen - en een paar minuten later liep ik, van een echt persoonsbewijs en stamkaart voorzien, weer naar buiten. Ik was nu echt Rienus van Elck. Het was bijna ongelooflijk! Marcel Ernest Hertz bestond niet meer. Ik had mezelf weggegeven!

Metamorfosen verscheen in 2002 in beperkte (familie)oplage en is in 2015 door de familie aan de Vereniging geschonken, opdat het verhaal verteld blijft worden.

Op verzoek van de VOE heeft Jan Kijlstra er een e-book van gemaakt, dat kan worden gedownload vanaf de VOE-site (www.voe.nl).

Eind 2015 werd onder beheer van het Gemeentearchief *Onder het knooppunt* van Maas Roseboom als e-book uitgebracht (zie *De Zandloper* 2015-4). Met *Metamorfosen* publiceert de Vereniging nu haar eerste eigen e-book.

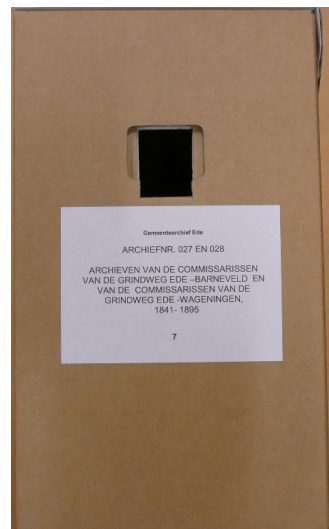
Het bestuur hoopt dat we de komende jaren ook andere boeken uit onze bibliotheek kunnen omzetten tot e-book, zodat boeken uit onze bibliotheek niet alleen mooi achter het glas staan, maar ook rustig thuis kunnen worden gelezen.

‘Pak maar een doos!’ (5)

Gerard van Bruggen

Omdat tot nu toe alle mij aangereikte dozen materiaal uit de twintigste eeuw bevatten, vraag ik aan studiezaalmedewerker Esther iets van vóór 1900 te pakken. Even later zet ze de bijgaande doos voor me neer. Het gaat om inventarisnummer 7 van de archieven 27 en 28: *Archieven van de commissarissen van de grindweg Ede-Barneveld en van de commissarissen van de grindweg Ede-Wageningen, 1841-1895*. Mijn doos bevat materiaal van archief 27, de grindweg van Ede naar Barneveld.

In de in 2007 verschenen uitgave *Langs oude en nieuwe wegen* (een gezamenlijke uitgave van de historische verenigingen van Ede, Bennekom en Lunteren, dus *De Zandloper*, *De Kostersteen* en *Bij de Amse Pomp* ineen) heeft Frans van Oort een

artikel gewijd aan deze grindweg: *Aanleg en beheer van de grindweg van Ede naar Barneveld (1845-1881)*. Voor de beschrijving van het ontstaan van deze weg verwijs ik naar dit uitgebreide artikel en dus kan ik mij tot de inhoud van ‘mijn’ doos beperken.

Inventarisnummer 7 bevat volgens de inventarislijst ‘*rekeningen met bijlagen*’ over de periode 1862-1866. Dit lijkt vrij saai, maar is het zeker niet. Weliswaar bevat het dikke pak papier dat de doos vrijgeeft een fors aantal lijsten met vele cijfers, maar de bijlagen zijn verre van saai.

En ook de begrotingen en de toelichtingen daarop zijn de moeite van het bestuderen waard.

De toelichting op de begroting over 1862 (waarvan hier een gedeelte is afgebeeld) laat bijvoorbeeld zien

<i>Uitgaven</i>			
2	<i>Dezen bestaat uit Administratieve kosten</i>		
	a. Tractement 3 tolgaarders ad f. 50 daags	547	50
	b. Oliegeld ad f. 30 per lastjaar	30	-
	c. Tractement Opzichten	75	-
	d. id. Thesaurier	40	-
	e. Drukkosten en Schryfloon	15	-
			1075
3	a. <i>Baan Aanleg van 300 el grind ad f. 1,45 per el</i>		
	<i>Gravrecht</i>	75	
	<i>Subsidiarief</i>	30	
	<i>Aanvoer aan den Weg</i>		
	1 ^o <i>perceel Ede Lantman 100 el ad f. 1,20 per el</i>	120	
	2 ^o <i>id. Lantman Barneveld 110</i>	252	50
	3 ^o <i>de Barneveld Markt 90</i>	342	
	<i>Aanleg en aanvoer van 30 el leem</i>	127	50
	<i>Omhoogwezen en luders voor het overwerken der grind</i>	50	
	<i>Het graven der Sloot</i>	40	
			1622

dat de tolgaarders op de drie tollens langs de weg een ‘tractement’ van 50 cent per dag ontvingen: $3 \times 365 \times f 0,50$ geeft dan een onkostenpost van $f 547,50$. De tolgaarder verdiende dus $f 182,50$ per jaar. De opzichter en de thesaurier (penningmeester) verdienden respectievelijk $f 75$ en $f 40$ per jaar. Nog een post loonkosten is voor ‘*buitengewone arbeiders voor het overwerken der grind*’: $f 50$. Nog vele posten zouden te noemen zijn: ‘*twee nieuwe eiken ribben*’ langs een brug ($f 8,80$), ‘*het inpooten van doode heesters, arbeid en snoeiloan*’ ($f 24$), een ‘*nieuwe tolpaal en karbeel*’ ($f 7,80$), etc.

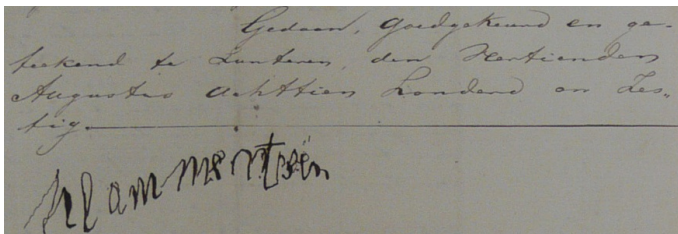
Langs de weg staan dus drie (nog bestaande) tolhuisjes, bij de Goorsteeg, bij de Esvelderbeek en bij de Scharrenburgersteeg; drie identieke huisjes die vrij bewoond worden door de tolgaarder. Zijn taak is tolgeld innen van iedereen die passeert. Ook over de bouw van deze huisjes en de toltarieven schrijft Frans van Oort in zijn artikel.

Doos 7 bevat een groot aantal door de tolgaarders aangelegde lijsten waaruit de verkeersdrukte is af te lezen.

Afgebeeld is als voorbeeld de maandstaat van september 1864 (zie hiernaast), opgesteld door Jan van Harten, tolgaarder bij de Goorsteeg. Op deze maandstaat is van dag tot dag bijgehouden welk verkeer over de grindweg passeert en hoeveel dit oplevert: totaal $f 83,165$. Duidelijk is dat het belangrijkste verkeer bestaat uit paarden (of muilezels) bespannen met een rijtuig of een boerenwagen: gemiddeld

‘olifantenpad’ te ontstaan. Het akkoord dat gesloten wordt, houdt in dat Lammertsen aan ‘niemand wien het ook zijn moge eenigen uitweg of overweg (van wat aard ook) over zijne hievoren gemelde goederen toe te staan’.

Het initiatief voor dit akkoord is uitgegaan van de Commissie voor de Grindweg, want uit het document blijkt dat Lammertsen al ‘aan eenige personen uit zijnen omtrekt oogluikend eenen overweg (...) heeft toegestaan’. Ook blijkt hij vergunningen te hebben afgegeven en belooft hij deze ‘terstond in te trekken’. De aanleiding is misschien de schade die de os van Lammertsen heeft veroorzaakt toen deze aan de tolboom was vastgemaakt en door te gaan hollen deze beschadigd heeft. Onderdeel van het akkoord is dan ook dat de schade voor rekening van de Commissie is.

Als afronding van dit artikel over de geheimen van doos 7 volgen een aantal namen van werkers aan de weg. Op de hierbij afgebeelde declaratie uit 1862 van uitbetaalde daglonen, opgesteld door opzichter Haanschoten, vinden we de volgende namen: M. Bouw (2½ dag), J. Fama (5 dagen), G. van de Kuilen (9½ dag), T. van de Peppel (28½ dag), A. Pol (19 dagen), H. Pol (4 dagen) en G. van Ruler (40½ dag). De meeste van deze mannen werkten voor 50 cent per dag of voor 60 cent; een enkele keer wordt er 70 cent betaald. Het verschil in dagloon heeft te maken met de lengte van de werkdag: in de winter is deze korter dan ’s zomers (van ’s morgens 5 tot ’s avonds 8 uur met een pauze van 8-9, van 12-2 en van 5 tot 5.30 uur). De declaratie over 109 dagen geeft het totaal van fl. 59,25. Op andere declaraties komen we de namen tegen van D. Veldhuizen en H. de Rooi en stijgt het dagloon naar 70 cent. Op een declaratie over 1864 worden wisselende daglonen betaald aan A. Brouwer, W. Geefhuis, H. van Ginkel, G. Hazeleger, D. Hofland, H. Kraats, E.

1862

De Claritie Van het betalen der daglonen voor de Eene Barmseveldsche Grindweg.

1 April	J. Fama 5 dagen als buiten gewoontebuiten	3	..
	A. Pol 5	3	..
19 "	G. Van Ruler 8	4	00
	G. Van de Kuilen 3	3	..
31 Mei	G. Van de Kuilen 4 1/2	3	20
19 July	A. Pol 3 dagen	2	10
11 oct	A. Pol 1	-	60
10 "	A. Pol 1	-	60
8 Nov	A. Pol 3	1	00
	T. Van de Peppel 2	1	20
18 "	A. Pol 4	2	..
	M. Bouw 2 1/2	1	25
	T. Van de Peppel 4	2	..
30 Nov	A. Pol 1	-	50
	T. Van de Peppel 1	-	50
1 Dec	T. Van de Peppel 1	-	50
13 "	T. Van de Peppel 3 1/2	1	25
20 "	T. Van de Peppel 4	2	..
27 "	T. Van de Peppel 4	2	..
"	G. Van Ruler 20	10	..
3 Januarij	A. Pol 6	2	..
"	T. Van de Peppel 3	2	50
18 "	A. Pol 1	-	50
14 Feb	T. Van de Peppel 2	1	..
	G. Van Ruler 12 1/2	6	25
20 "	T. Van de Peppel 2	1	20
Aparbetaling ad		59.	25
dijet			
H. van			
			59. 25
			H. van Haanschoten

Malestijn, P. Overeem, E. van de Pol, J. Roekamp, P. Stitselaar (Snitselaar?) en Gerrit van Ruler (de enige die met de voornaam genoemd wordt). Deze mannen worden betaald in overeenstemming met de geleverde prestatie, namelijk het aantal ellen *'keijen geslagen'*. Tenslotte komen in andere declaraties nog de namen voor van G. van Harselaar, H. van de Brink, G. Voskuilen, Bosman, J. de Kruijf, M. Veenendaal, W. van de Brink, H. Sling, H. de Rooi, G. Riksen, D. Bakkenes, H. van Lunteren, B. van de Kaa, J. Vonk en A. van Hoevelaken. Ongetwijfeld zijn nog meer namen op te duiken uit het archief van de Commissie van de Grindweg, maar in inventarisnummer 7 zijn het genoemde mannen die het werk leveren aan de weg tussen Ede en Barneveld. De doos gaat dicht en slijt zijn dagen verder in het depot van het gemeentearchief.

Eerwaarde Heren in Ede - 2

Onderzoek naar functioneren en gewaardeerd worden van twee Edese godsdienstonderwijzers

ds. Teun van 't Veld

In het voorafgaande artikel (De Zandloper 2016-1) zagen we de hervormde schaapherder Gijsbertus Davelaar, met het diploma godsdienstonderwijzer op zak, dominee van de Gereformeerde Kerk in Ede worden.

Vijftig jaren waren sindsdien voorbijgegaan. In de Hervormde Gemeente begon duidelijk iets te veranderen. Vroeger noemde hoegenaamd iedere Edenaar, kerk-ganger of niet, zich hervormd. Nu kwamen steeds meer mensen er openlijk voor uit 'dat ze er niet meer aan deden'. Voorheen kreeg ieder gezin van tijd tot tijd huisbezoek van twee ouderlingen, die hen zo nodig 'vermaanden'. Nu kwamen zulke ambtsdragers op steeds meer adressen niet eens meer binnen. Zelfs de dominee was er niet meer welkom, zo werd er gefluisterd. De beste man had trouwens ook geen tijd om zich veel met deze 'dwalende schapen' bezig te houden.

Kortom, de secularisatie was in Ede duidelijk begonnen. De hervormde kerkenraad zag dit alles met lede ogen aan. Het plan werd geboren om iemand die wat meer deskundig was te hulp te roepen: 'Laten we een godsdienstonderwijzer zoeken en laat deze als "evangelist" al zijn werktijd gebruiken voor contact met kerkelijk niet-meelevende mensen.' Aldus werd besloten.

Het initiatief voor dit plan ging hoogstwaarschijnlijk uit van ds. K. van de Pol, een van de drie hervormde predikanten. Hij komt in kerkenraadsnotulen en kerkblad als fervent voorstander naar voren.

De uitvoering van het mooie plan riep echter de vraag op: Wie gaat dit betalen? De kerkenraad nam contact op met de kerkvoogdij. Binnen dit college vond een uitvoerige discussie plaats. Enkele kerkvoogden, die blijkbaar niet al te veel vertrouwen hadden in het werk van een godsdienstonderwijzer, wilden liever een vierde predikant beroepen. Na veel praten werd men het eens over het salaris van een te benoemen Eerwaarde Heer. Op jaarbasis zou dat f 1.800 bedragen. Was hij getrouwd en had hij een gezin te onderhouden? Dan legde de kerkvoogdij er ieder jaar nog twee ‘honderdjes’ bij. Dit salaris werd toegezegd ‘voorlopig voor drie jaar en verder geen huurtoeslagen of verhogingen’.

Dat de ‘heren kerkvoogden’ niet royaal waren, wordt ons extra duidelijk als we hun aanbod vergelijken met een predikantstraktement. Dominee H.A. Leenmans, werkzaam in Ede in de jaren 1935-1946, ontving ruim het dubbele van het basis-salaris van de te benoemen godsdienstonderwijzer, namelijk f 3.660.

Nadat de financiën geregeld waren, stelde de kerkenraad in overleg met de kerkvoogdij een taakomschrijving op, die in het notulenboek werd opgeschreven en aldus luidde:

Instructie Evangelist

De Evangelist heeft in de eerste plaats tot taak te arbeiden onder het niet meer kerkelijk meelevende deel van de gemeente. Hij doet dat in nauwe samenwerking en onder toezicht van een Evangelisatiecommissie uit den Bijzonderen Kerkeraad, die uit drie personen bestaat.

Werkzaamheden

- 1. Het bearbeiten van gezinnen en personen, die van de kerk vervreemd zijn.*
- 2. Bezoeken van de verschillende evacuatiekampen.*
- 3. Het bezoeken van gezinnen waarvan bij doopaangifte gebleken is, dat nadere bearbeiding noodzakelijk is.*
- 4. Het doen van gewoon huisbezoek al of niet met een der ouderlingen.*
- 5. Het geven van catechetisch onderwijs in gevallen van ontstentenis van een der predikanten.*
- 6. Bij plotselinge ongesteldheid van een der predikanten het verrichten van diens preekbeurten.*
- 7. Indien gewenscht catechiseren op de openbare scholen.*

De Taakomschrijving heeft nog het volgende onderschrift: *Om de veertien dagen heeft hij een samenkomst met de kerkeraad-commissie. Hij brengt hier een kort verslag uit van de verrichte werkzaamheden, terwijl de arbeid voor de volgende 14 dagen daar met hem besproken wordt.*

Opmerkelijk in dit stuk is de verbreding van het takenpakket van de evangelist. Het aanvankelijke plan van de kerkenraad was helemaal gericht op het bezoeken van mensen aan de rand van de kerk. De opdracht luidde heel streng: niet preken, niet catechiseren, maar bezoeken. Opzoeken wat is afgedwaald.

In de discussies met de kerkvoogdij zijn er (ongemerkt?) zeven velden van te verrichten werkzaamheden formeel vastgelegd. Van alles wordt op het bordje van de godsdienstonderwijzer gelegd. Het behoort zelfs tot zijn opdracht om onverwachts de drie predikanten van de gemeente te vervangen in een kerkdienst of catechisatieles. De gevolgen van deze onduidelijkheid zouden later blijken.

Het kerkblad van 15 mei 1944 heeft wellicht veel lezers verrast. Onder de kop *'Belangrijk bericht'* werd vermeld dat de kerkenraad besloten had tot het aanstellen van een godsdienstonderwijzer 'voor het verrichten van allerlei werkzaamheden, waarvoor aan de predikanten absoluut den tijd ontbreekt'. (Het knechtje-van-de-dominee-zijn kijkt hier al om de hoek. In dit geval zelfs van drie dominees!)

In hetzelfde artikel werd meegedeeld, dat de kerkenraad meende 'den juisten man' gevonden te hebben in de persoon van **Martinus de Vos** te Kollum. Nog geen drie weken later volgde een nog beter bericht: De heer De Vos had zijn benoeming aanvaard.

Martinus de Vos, als echte Fries geboren op 18 juni 1902 te Gorredijk, groeide op in een kerkelijk meelevend gezin. Zijn vader was hulpprediker in Dinxperlo. Zoon Martinus werd groepsleider in de Weesinrichting Neerbosch in Nijmegen. Na vier jaar studie verwierf hij de akte godsdienstonderwijzer en werd achtereenvolgens voorganger in drie evangelisaties in het noorden van ons land: Luinjeberd, Barger Compascuum en Kollum. In kerkelijk opzicht vrijzinnige gebieden, waar de band met de kerk bij velen zwak of afwezig was. De Vos schroomde niet om ook met deze dorpsgenoten in gesprek te gaan. Zo deed hij reeds ervaring op die hem later als 'evangelist' in Ede van nut kon zijn.

Om welke redenen zag de Edese kerkenraad deze godsdienstonderwijzer als 'den juisten man' voor een moeilijke taak? In de notulen worden geen argumenten vermeld. Behalve diens persoonlijkheid en ervaring heeft ongetwijfeld de geloofs-overtuiging van De Vos een rol gespeeld. Van huis uit behoorde hij tot de Ethische richting in de Nederlandse Hervormde Kerk, die als devies had: 'Niet de leer, maar de Heer'. Als de Edese kerkenraad hem in zijn jonge jaren had horen preken, zou men hem ongetwijfeld als 'te licht' hebben aangemerkt. Mede onder invloed van zijn vrouw ging hij steeds meer behoren tot de 'bevindelijke' sector van de kerk, waarvan ook de Edese kerkenraad zelf deel uitmaakte.

Op 3 september 1944 werd de evangelist door dominee Van de Pol in een kerkdienst ingeleid tot zijn dienstwerk. Nu 'den juisten man' was gearriveerd, leek iedereen blij en vol vertrouwen.

Vol vertrouwen? Iedereen? Twee weken nadat het ja-woord van de Eerwaarde Heer was binnengekomen, vond de kerkvoogdij het nodig in de notulen de volzin op te nemen:

'Wat betreft de heer de Vos, indien deze niet bevalt, zoo ontvangt hij van den

Kerkeraad met 1 jaar zijn ontslag, in bijzondere omstandigheden met 1 maand.'

Gelukkig maar, dat het archief van de kerkvoogdij niet ter inzage lag van een Eerwaarde Heer!

Evangelist in moeilijke omstandigheden

In zijn werk als godsdienstonderwijzer in Ede had de heer De Vos bijna alles tegen. De grootste moeilijkheid was de tijd waarin hij zijn taak begon. Het was aan de vooravond van de zogenaamde Hongerwinter, de donkerste periode van de Tweede Wereldoorlog. Dood en verderf, verraad, evacuatie waren aan de orde van de dag. Ook Ede kreeg er een deel van mee. Nog geen drie weken na de 'intrede' van De Vos woedde de Slag om Arnhem, regende het bommen op Ede-Zuid en vonden gevechten plaats op de Ginkelse Heide. Een stroom van vluchtelingen zocht in Ede onderdak. Organiseer te midden van dat alles maar eens evangelisatiewerk!

Oorlogsomstandigheden, ze riepen voor het gezin De Vos al de nodige spanningen op bij de overkomst uit het Friese Kollum. Verhuizen was in die dagen geen kleinigheid. Er reed bijna geen auto meer. Benzine was een onbekend artikel geworden. Vrachtvervoer, zelfs met paard en wagen, kon levensgevaarlijk zijn, wanneer een Engelse piloot per vergissing in een duikvlucht het vuur opende. Toch zijn ze na een vermoeiende tocht heelhuids in Ede gearriveerd.

Daar wachtte hem en de zijnen nog veel groter moeilijkheid. Ze hadden geen woning! De kerkvoogdij was in dit opzicht actief geweest, ook via dringende oproepen in het kerkblad. Het resultaat was, dat voor de nieuwe kerkelijk werker woonruimte was gevonden. Helaas, de Duitse bezetters gooiden roet in het eten! Zij 'vorderden' de pastorie aan de Grotestraat, vlakbij de Oude Kerk. De kerkvoogden zagen zich genoodzaakt een drastische maatregel te nemen. De dakloos geworden dominee Leenmans kreeg de woning toegewezen, die eigenlijk voor de godsdienstonderwijzer was bestemd. Het gezin De Vos had het nakijken. De Weleerwaarde Heer ging ook in dit opzicht vóór de Eerwaarde Heer.

Beter een goede buur dan een verre vriend! Die goede buurman was de heer Staf, rentmeester op Kernhem, die met zijn dochter een herenhuis bewoonde, gelegen naast bovengenoemde pastorie. Hier kreeg de godsdienstonderwijzer met vrouw en kinderen maandenlang gastvrije 'inwoning'. Toen echter meerdere familieleden van Staf en andere 'onthemden' eveneens er een plaatsje vonden, werd de toestand bijkans onhoudbaar. Zeker voor een gezin met drie kinderen in de puberleeftijd. Gelukkig kwam na de bevrijding voor hen een andere, bescheiden woonruimte beschikbaar. Later moesten ze nog een keer 'verkassen'. Drie verhuizingen binnen drie jaar. Zo krijg je ervaring!

De oorlog bracht nog meer ongemakken mee, die de heer De Vos belemmerden in zijn werk. Voor zijn vervoer was hij uitsluitend aangewezen op een oude, rammelende fiets met massieve banden. Hij had zelfs voor dit gammele vehikel

een *Ausweis* op zak. Anders was zijn tweewieler ongetwijfeld nog ‘gevorderd’ door een Duitse soldaat, die om een ‘Fahrrad’ verlegen was. In de jaren veertig waren de winters buitengewoon streng. Dan moest de bejaarde fiets thuis blijven. De enkele weggebruiker zag dan dikwijls de Eerwaarde Heer te voet voortploeteren, richting Wekerom, tot zijn enkels wegzakkend in de sneeuw. Negen kilometer heen en negen kilometer terug.

Wat zijn eigenlijke werk betreft, evangelisatiewerk, het was al moeilijk genoeg. Door zijn vriendelijkheid, bescheidenheid en vooral zijn hartelijk meeleven met mensen wist De Vos echter vertrouwen te winnen. Als hij zijn fiets stalde op een boerenerf, sprak hij niet alleen de kinderen aan, maar hij vergat ook niet om naar de koeien te vragen. Kortom, hij was een innemend man. Zo kwam het gedurig toch tot een gesprek over geloof en kerk.

Een eenzame post, een drukke baan

Lezend in de aanwezige archiefstukken, be kroop me de vrees dat de Eerwaarde Heer bij zijn arbeid onder buitenkerkelijke mensen weinig steun en medeleven heeft ervaren. Na zijn benoeming prijkt zijn werk en het resultaat ervan nooit meer op de agenda van de vergaderingen van de kerkenraad. Geen werkverslag of iets dergelijks heeft de tand des tijds weerstaan.

Om zijn opdracht als evangelist goed te volbrengen, zag De Vos zich ook nog voor een volgende hindernis geplaatst: zijn taakomschrijving. We maakten reeds kennis met de gebrekkige lijst van werkzaamheden, een lappendeken. Naast zijn ene hoofdtaak kreeg hij - na bespreking met de kerkvoogden – er zes werkvelden bij.

Voor de artikelen, die bepaalden dat de godsdienstonderwijzer de drie gemeente-predikanten kon assisteren of zelfs vervangen, hebben gevolgen gehad. Vooral toen in 1946 twee van de drie predikanten waren vertrokken, was dominee Van de Pol wel genoodzaakt zijn ‘assistent’ te hulp te roepen. Ze hadden er beiden de hele week de handen vol aan.

‘Laat het De Vos maar even doen.’ De godsdienstonderwijzer ging meteen op pad. Hij werd veelal naar de buurtschap Wekerom gestuurd. Wat bleek? Juist bij de eenvoudige boerenbevolking aldaar vond de ‘bevindelijke’ Eerwaarde Heer erkenning en waardering. Het opmerkelijke feit deed zich voor dat hij, benoemd om contact te zoeken met buitenkerkelijke of kerkelijk zwak meelevende mensen, de beste contacten kreeg in dat deel van de burgerlijke gemeente, waar het percentage kerkelijke betrokkenheid het hoogst was.

De Wekeromse bevolking had hem ook graag op zondag gehoord. Dat mocht echter niet. De door hem ontvangen *Instructie* was duidelijk genoeg: ‘niet preken’.

Toch preken!

Het was een goedbedoelde bepaling, die wilde voorkomen dat de evangelist veel tijd aan voorbereiding van kerkdiensten kwijt zou zijn. Dat zou dan ten koste gaan van zijn hoofdtaak. Bovendien kon nu, na een werkweek van zes dagen, de zondag een welkome rustdag voor hem en zijn gezin zijn.

Ook hier ging het anders dan was opgeschreven. Na de bevrijding bleek de Eerwaarde Heer De Vos op zondag nogal eens van huis was voor het leiden van een kerkdienst. Hier en daar en overal waar een 'bevindelijke' preek op prijs werd gesteld. In de kerkenraadsvergadering van 21 mei 1946 beweerde ds. Leenmans, dat De Vos op dit 'prekerspad' wel duizend gulden per jaar aan bijverdiensten had. Uitgaande van een honorarium van f 25,00 voor een preekbeurt, leert een reken-som dat deze 'evangelist' bijna iedere zondag zijn liefste werk heeft verricht. Hij wist van geen ophouden. Toen hij in Noord-Brabant zijn laatste kerkdienst leidde, had hij reeds 91 verjaardagen achter de rug. Toch preken...? Hij kon het niet laten!

Conclusie

We keren terug naar de vraag van ons onderzoek: *Kregen Eerwaarde Heren voor hun veelzijdig kerkenwerk de waardering, die ze als medemens waard waren?*

Het resultaat kan helaas niet vleiend worden genoemd. We hoorden in het begin van het vorige artikel in 1876 een professor al spreken van 'den onbillijk miskenden stand' van godsdienstonderwijzers in ons land. Na bestudering van de lotgevallen van twee van hen moet onze conclusie zijn dat Ede hierop geen uitzondering vormde. Met name de leidinggevende colleges van de Hervormde Gemeente lieten op dit punt steken vallen.

Gemeentelid Davelaar kreeg van zijn kerkenraad niet eens gelegenheid zijn brieven nader toe te lichten. Via een simpele stemming werd hij driemaal aan de kant gezet. Overgang naar een ander kerkgenootschap bewerkte dat hij daar wel waardering vond.

De Eerwaarde Heer M. de Vos, die in een tijd vol verwarring één van de moeilijkste soorten kerkenwerk als eerste opdracht had, deed dit evenmin om door de mensen geëerd te worden. De Edese periode is voor hem geen glorie-tijd geweest.

Het blijkt tussen de regels door, als we kennismaken van een overzicht van zijn leven, dat hij in 1993 zelf gaf aan het familieblad *Terdege*. Al zijn standplaatsen passeren de revue, maar aan Ede wijdt hij slechts een paar regels. Dat hij er kwam en dat hij weer vertrok. Geen woord over zijn hoofdtaak, het evangelisatiewerk.

Dit stilzwijgen lijkt nog overtroffen, toen de heer De Vos na ruim drie jaar Ede verliet. Er werd nauwelijks aandacht aan geschonken. Althans, er staat in de kerkelijke archieven niets over vermeld. In de kerkenraadsnotulen van 7 november 1947 lezen we slechts één korte zin: *'Aan de evangelist M. de Vos wordt overeenkomstig zijn verzoek tegen 1 Januari 1948 eervol ontslag verleend.'*

Na zijn werkzaamheden in Ede (1944–1947) werd hij opnieuw voorganger in evangelisaties, respectievelijk in Capelle aan de IJssel, Driedorp (een buurtschap tussen Barneveld en Nijkerk) en Haarlem. In zijn Haarlemse periode deed hij part-time pastoraal werk in de Hervormde Gemeente van Katwijk aan Zee. Hij overleed op 17 mei 1997.

Nu worden we benieuwd wat het kerkblad vermeldt over de vertrokken godsdienstonderwijzer. Tot onze verbazing vinden we niets. Geen woord over de trouw waarmee hij zijn werk verrichtte, geen bedankje, zelfs geen groet. Het is alsof er geen ‘evangelist’ in Ede is geweest. Ronduit pijnlijk, zo is onze eerste indruk.

Als echter een paar jaar later dominee Van de Pol zelf uit Ede vertrekt, wijdt het kerkblad er evenmin één regeltje aan. Alleen een kleine terugblik, door hem zelf geschreven. Hier gold het spreekwoord, maar dan omgekeerd: ‘Zo knecht, zo heer.’

Eer aan wie eer toekomt!

Laat dit (en het vorige) artikel een klein, verlaat eerbetoon zijn aan de beide Eerwaarde Heren, Gijsbertus Davelaar en Martinus de Vos. Een eresaluut voor wat ze deden in Ede, in moeilijke en verwarde tijden in kerk en maatschappij.

Beter laat dan nooit.

Geraadpleegde bronnen:

- Notulen kerkenraad Hervormde Gemeente Ede
- Notulen kerkvoogdij Hervormde Gemeente Ede
- Notulen kerkenraad Gereformeerde Kerk Ede
- Kerkblad Hervormde Gemeente Ede, 1947-1948
- Kerkorde Ned. Herv. Kerk, 1816 - 1951
- J. H. van de Bank, Kudde in veelvoud, Ede 1986
- T. van ‘t Veld, De kerk als moeder, deel I, Ede 2000
- Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis na 1800 (DNK)
Themanummer Godsdienstonderwijzers en religieuzen in kerk en school
in de negentiende en twintigste eeuw, Kampen 2013
- Christelijke Encyclopedie s.v. godsdienstonderwijzer, Kampen 1958
- Interview in het familieblad Terdege, 25 augustus 1993

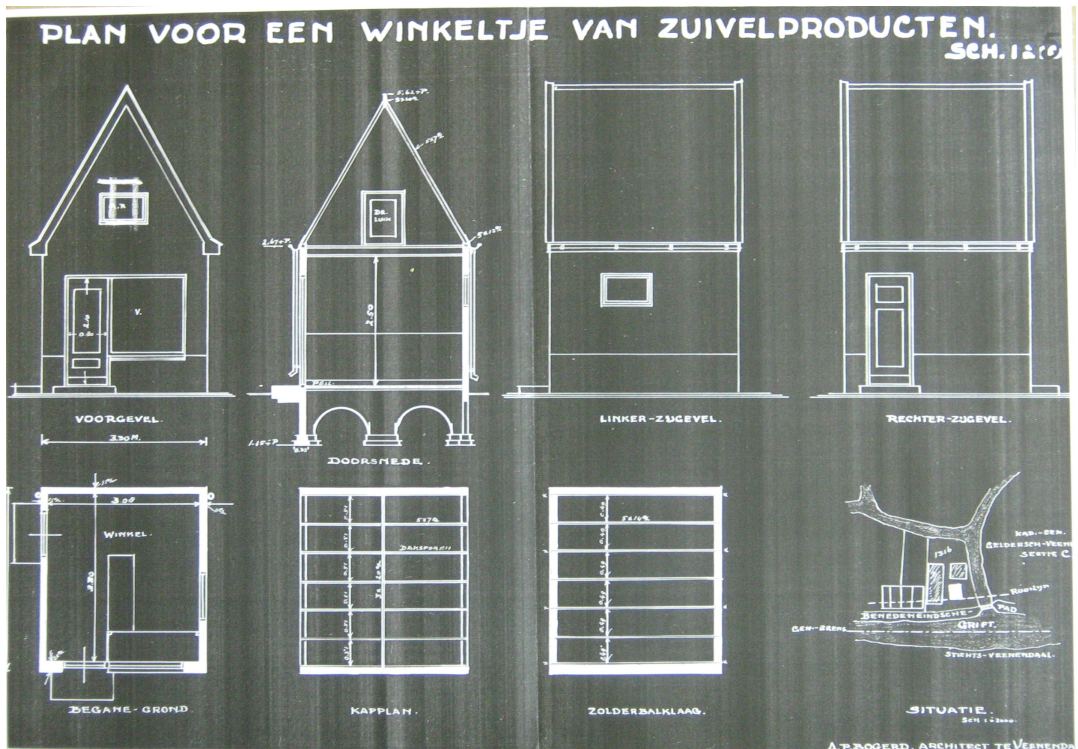

Melkwinkeltje in Gelders Veenendaal

Theo Boessenkool

In 1935 kwam er bij het Gemeentehuis in Ede een aanvraag binnen voor een bouwvergunning voor een melkwinkeltje in Geldersch Veenendaal; dat was toen nog Gemeente Ede. De aanvrager was S. Schoeman, toen wonende aan Benedeneind 177 te Geldersch Veenendaal.

De aanvraag betrof het perceel kadastraal Gemeente Geldersch Veenendaal, sectie C, nummer 1316), gelegen op het terrein van een boerderij, vlak aan de Grift en een aftakkend water, aan het Benedeneindsche Pad. En dan ook nog vlak bij een brug. Op de situatietekening is een en ander duidelijk aangegeven. Een betrekkelijk laag gelegen bouwplaats dus, met hoge grondwaterstand. Dat was vrij zeker de reden dat de ontwerper, A.P. Bogerd, architect te Veenendaal, heeft

gekozen voor een bijzondere manier van funderen van dit gebouwtje, namelijk *fundering op spaarbogen*.

In het leerboek *Bouwkunde, deel II* uit de bekende reeks van Jellema, Meischke en Muller, in de uitgave van 1954 die ik gebruikte, lees ik (blz. 21): ‘Ligt de vaste laag nog dieper [dan 2 m], tot ongeveer 4 m beneden het maaiveld, dan kunnen we bezuinigen door toepassing van een *pijlerfundering* of *fundering op spaarbogen*, waarbij de aanleg wél komt op de vaste laag, maar in de fundamentmuren openingen worden gespaard, beneden het maaiveld afgedekt door bogen of balken.’ [Uitgeverij Waltman, Delft].

Op de tekening van dit melkwinkeltje staat de diepte van de vaste laag t.o.v. het maaiveld aangegeven op 1,15 meter. Op deze bouwplaats diep genoeg gelegen om deze werkwijze voor te schrijven.

Voor dit kleine gebouwtje was vrij zeker het gebruik van heipalen te kostbaar; reken om te beginnen maar eens op de aan- en afvoerkosten van een heistelling. Ook zal de beperkte ruimte op het erf een (grote) rol hebben gespeeld.

In dat leerboek staan er ook nog een paar verduidelijkende tekeningen bij (zie hiernaast).

De horizontale lijn op de tekening van de funderingsbogen geeft het maaiveld aan; de rest van de constructie eronder bevindt zich in de grond. Volgens de tekening van de bewuste bouwvergunning heeft men op de vier hoeken een fundering gemaakt en ook nog telkens één er tussenin onder de buitengevels.

Let op: deze buitengevels waren slechts een halve steen (11 cm) dik. In de winter zal dat winkeltje erg koud zijn geweest!

Verder valt op dat de bogen op deze tekening een zuivere halve cirkel vormen. Daarmee werd de spatkracht in deze constructie tot een minimum beperkt. In de vrij zeker vrij slappe bodem ter plaatse was dat verstandig.

Bij de uitvoering zal men achtereenvolgens de plaats voor de fundering en de pijler hebben uitgegraven tot aan de vaste laag; de zandlaag. Daarna werd elk funde-
ringsdeel tot in de boog opgemetseld.

Dan kon de pomp - vrij zeker een handpomp - na het verharden van dat metselwerk naar het volgende deel worden verplaatst. En de bouwput ter plaatse gedeel-
telijk worden dichtgegooid.

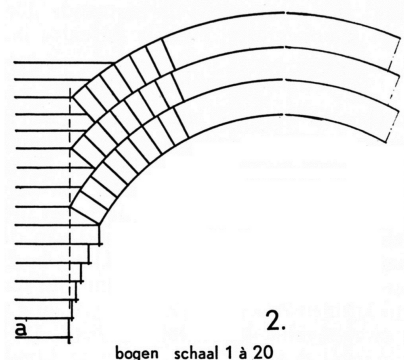
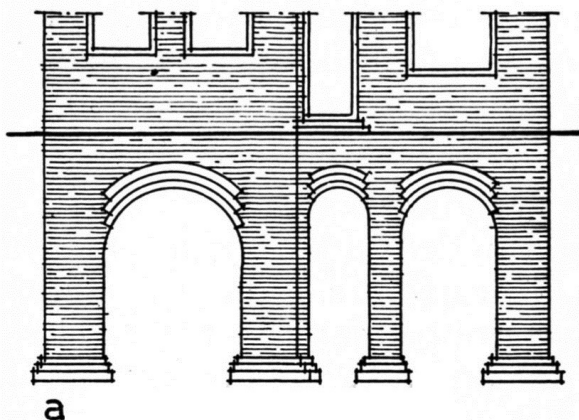
Vervolgens kon men het metselwerk van de verbindende bogen completeren en ophalen tot boven maaiveld. Daarna volgde tussen de muren het aanvullen met
schoon zand voor de bestrating van deze winkelruimte.

Want er staan alleen de zolderbalklaag en de kapconstructie in hout op tekening aangegeven. Daarna volgde de bouw van de buitengevels met de nodige kozijnen, de zolderbalklaag, muurplaten, topgevels en kapconstructie.

Het boek *Register Bouwvergunningen* uit 1935, dat zich ook in het Archief van Ede bevindt, geeft aan dat de geraamde bouwkosten f 350,- bedroegen.

En dat er geen bezwaren waren die afgeven van de vergunning zouden belemme-
ren.

De plaats van dit gebouwtje - en ook de belendingen - kan niet meer worden terug-
gevonden. De loop van de Grift-Valleikanaal - is deels verlegd. Misschien lopen nu het huidige fietspad langs het kanaal, de Groeneveldselaan/Polderweg en de Prins Clauslaan allemaal wel vlak bij de hierboven besproken locatie.

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres contact@oudede.nl
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Dagelijks bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Wim Bruijnes (penningmeester).

Leden;

De vereniging telt ca. 800 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2016 € 15,00

Erelid van de vereniging is mevrouw B.T. Groen.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%! De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Riet Beuker, Frans van Oort & Gerard van Bruggen.

De redactie van De Zandloper is te bereiken op e-mailadres zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich echter het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen mag uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u adverteren in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper: Drukkerij Verloop, Alblasterdam

ISSN 1384-7090

Afbeelding omslag:

A.H. Koning: Eder dorp.

Gemeentearchief/Kunstcollectie Gemeente Ede